

ТАЛАБАЛАРНИ ЎҚИТИШ ВА БИЛИМИНИ НАЗОРAT ҚИЛИШДА ИЛГОР ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАРГА АСОСЛАНГАН ЎРГАТУВЧИ ТИЗИМ

Д.Б.Абдурахимов

Р.Ф.Монасипова

М.Д.Баҳодиров

Гулистон давлат университети

ARTICLE INFO

Received: 04th January 2024

Accepted: 09th January 2024

Online: 10th January 2024

KEY WORDS

Педагогик технологиялар,
ўқитиш услублари, Блум
таксономияси, тасаввур
қилиш, билиш, тушуниш,
қўллаш, таҳлил, синтез,
баҳолаш, муносабат.

ABSTRACT

Мақолада илгор педагогик технология асосида ўқувчиларга таълим тизими ва уларнинг билимини назорат қилишнинг асосий босқичлари ҳақида сўз боради. Бу йерда диққат қилиш керак бўлган асосий муаммолар ва ушбу тизимдан қандай фойдаланиш керак.

Бугунги кунда талабаларга таълим-тарбия беришда замонавий, илгор педагогик технологияларнинг ўрни ва аҳамияти беқиёсдир. Таълимда замонавий, илгор педагогик технологиялар таълим жараёнининг унумдорлигини оширади, талабаларнинг мустақил фикрлаш жараёнини шакллантиради. Замонавий илгор педагогик технологиялар, биринчидан, талабаларни билим, кўникма ва малакасини оширишга имконият яратса, иккинчидан, талабанинг ҳам профессионал ўсишига, маънавий ривожланишига ёрдам беради.

Маълумки, педагогикада талабаларнинг таълим жараёнидаги фаоллигини оширишга қаратилган бир нечта ўқитиш услублари яратилган: муаммоли ўқитиш, контекст ўқитиш, компьютерда ўргатувчи тизим ёрдамида ўқитиш ва ҳоказо. Аммо улар олий таълим тизимида кенг қўлланилади деб бўлмайди, сабаби, бундай ҳар бир машгулотга тайёргарлик педагог учун изланишни, юксак касбий маҳоратни, ижодий ёндашув ва кўп вақтни сарфлашни талаб этади. Бундан ташқари, ҳар бир бундай машгулот сценарийси ўзига хос хусусиятга эга.

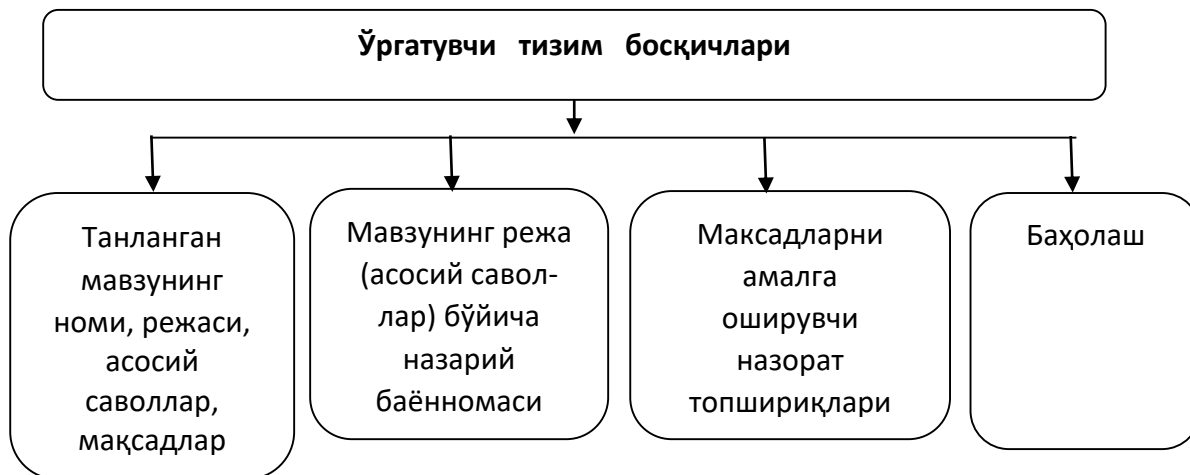
Ушбу мақолада талабаларни ўқитиш ва билимини назорат қилишда илгор педагогик технологияларга асосланган ўргатувчи тизимнинг асосий босқичлари, уларни яратишда эътибор берилиши лозим бўлган асосий масалалар ва бу тизимдан қандай фойдаланиш кераклиги ҳақида фикр юритилади.

Ихтиёрий ўргатувчи тизимни ишлаб чиқиш мақсадни аниқлашдан бошланади. Илгор педагогик технологияларда назарда тутилган мақсадларни қўйиш услуги шундан иборатки, таълим мақсадлари талабалар ҳаракатида ифодаланган ва аниқ кўринадиган ҳамда ўлчанадиган натижалар орқали белгиланади.

Ўргатувчи тизимнинг биринчи босқичида ўқитиш учун танланган мавзунинг номи, машгулот тури, ажратилган соат миқдори, дарс режаси (асосий саволлар) ва ҳар бир асосий саволларга алоҳида ўргатувчи (педагог) мақсадлари белгиланади.

Ўргатувчи тизимнинг асосий босқичлари қуйидагилардир:

Ўқитувчи томонидан мақсадларни белгилашнинг типик усуллари (М.В.Кларин бўйича) қуйидагилардан иборат [1]:

- ўқув материалнинг режасидан келиб чиқиб, мақсадни аниқлаш;
- мақсадни педагог фаолияти орқали аниқлаш;
- ўқувчининг интеллектуал, эмоционал, шахсий ривожланиши ички жараёнлари ва қонуниятлари орқали ўқув мақсадни қўйиш;
- ўқув мақсадларини ўқувчилар фаолияти орқали қўйиш.

Ўқитувчи мақсадларининг бундай усуллари диққат марказида - ўқитишдан кутилаётган, талаба ривожланишидаги маълум силжиш ҳисобланган натижа ва унинг оқибати акс эттирилмаган. Илгор педагогик технологияларда назарда тутилаётган мақсадларни қўйиш услубининг моҳияти шундан иборатки, таълим мақсадлари ўқувчилар ҳаракатида ифодаланадиган, аниқ кўринадиган ва ўлчанадиган натижалар орқали белгиланади.

Ривожланган мамлакатларда (АҚШ, Англия ва бошқалар) талаба ва ўқитувчи учун мақсадларни алоҳида-алоҳида белгилаш одатга кирган бўлиб, бу мантиқан тўғридир, чунки ўқитиш - педагог ва ўқувчининг ўзаро ҳамкорликдаги фаолияти ҳисобланади.

Демак, педагогик технологияда мақсадлар ўқитувчининг фаолиятидан келиб чиққан ҳолда қўйилади (ўргатиш, тушунтириш, кўрсатиш, айтиб бериш ва хоказо). Ўқувчининг характерларида ифодаланадиган натижалар таълимнинг вазифалари ҳам деб юритилиб, бундай маънодаги таълим вазифалари ўқувчи машгулотнинг охирида билиши ёки бажара олиши мумкин бўлган нарсани англатади.

Ўргатувчи тизимнинг иккинчи босқичида ҳар бир дарс режаси бўйича мавзунинг баёни (назарий қисми) бирин-кетин ўрин олган. Ҳар бир дарс режаси баёни мазмуни идентив - ўқув мақсадларига асосланади. Идентив ўқув мақсади талабанинг ўқув мақсади бўлиб, бу ўқитувчининг ўқув мақсадидан келиб чиқади, бунда талабанинг мавзунини ўргатишга тайёргарлиги ҳамда билимини эътиборга олиш лозим.

Талаба мавзуни ўрганиш учун нимани билмайди, нимани билиши керак, қандай ўрганиш керак? ... деган саволлар асосида идентив ўқув мақсадлари аниқланади. Бу ўқув мақсадлари бевосита талабанинг ўзлаштириш натижаси билан боғланган. Идентив ўқув мақсади назарий материалнинг амалиёт билан боғланишидир ва у талаба учун ўқув масаласи деб ҳам аталади.

Бундай ўқув масалаларини ишлаб чиқишни енгиллаштириш учун уларнинг таърифида ўзлаштирган талабалар малакасини ифодаловчи феъллардан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

Педагогик технологияга асосланган ўргатувчи тизимнинг асосий хусусиятларидан бири талаба фаолияти ёрдамида таълимни олиб бориш жараёнида тескари алоқадорлик ўрнатилишидир.

Ўргатувчи тизимнинг учинчи босқичида мақсадларни амалга оширувчи назорат топшириқлари талабаларга етказилади. Педагогик технологияга асосланган ўқув жараёнини ташкил этишда назорат топшириқларини тузиш ўқув мақсади билан узвий боғлиқ ҳолда ўтказилиши лозим. Назорат топшириқлари оғзаки, ёзма, назорат саволлари ёки тест бўлиши мумкин.

Назорат топшириқлари турли хил ўзлаштириш даражасига мўлжалланган бўлиши мақсадга мувофиқдир. Назорат топшириқларининг бажарилиш даражаси талабаларнинг ўқув материалларини руҳий жихатдан қай йўсинда эканлигини аниқлашга ёрдам беради ва улар қуйидагилардан иборат:

а) Ахборотни билиш, ёд олиш ва сўзлаб бериш.

Ушбу назорат топшириқларида талабаларнинг эслаб қолиш қобилияти билан боғлиқ билимлари текширилади.

б) Репродуктив фикрлаш.

Ушбу ўзлаштириш даражасидаги назорат топшириқларида талабадан (синалувчидан) олдин ўрганилган билимлар асосида муस्ताқил иш бажариш талаб этилади.

в) Продуктив фикрлаш.

Ушбу назорат топшириқлари талабалардан, олган билимлари негизда ностандарт масалаларини ечишда, муस्ताқил фикр юритишни талаб қилади.

г) Изланувчи - ижодий фикрлаш.

Ушбу даражадаги назорат топшириқларида ижодга яқинлашув, ноанъанавий ёндашув ва фикрлаш, фантазия гоёлари мужассамланадиган талаблар қўйилади. Бу каби назорат топшириқларидан яхши ўзлаштирувчи талабалар учун қўшимча материал сифатида фойдаланиш мумкин.

Назорат топшириқларининг бундай турли хил ўзлаштириш даражаларига, яъни эслаб қолиш, сўнгра ифодалаш, кейин репродуктив ахборотга ўтиш, ундан сўнг продуктив ахборотга, фикрлашга йўналтирилганлиги талабаларнинг билимини назорат қилишни такомиллаштиради, уларнинг билимларини амалиётга қўллашга ёрдам беради.

Ўргатувчи тизимда ҳар бир идентив ўқув мақсади учун бештадан турли даражали назорат топшириқлари келтирилган.

Педагогик технологияда назорат топшириқларини ишлаб чиқишда ўқув материали элементларини таълим мақсадларининг маълум категорияси билан таққослаш муҳим аҳамиятга эгадир. Бу ўринда Б.Блум технологиясидан кенг фойдаланилмоқда. Б.Блум бўйича таълим мақсадлари таксономиясининг асосий категориялари қуйидагилардир: билиш; тушуниш; умумий тушунчалар, қоидалар ва услублардан фойдаланиш; таҳлил; синтез; баҳолаш.

Турли хил даражали назорат топшириқларининг хар бири Б.Блум таксономиясида кўрсатилган категориялардан бирига тўғри келиши талаб қилинади.

Ўргатувчи тизимнинг охирги босқичида ўқув мақсадларига эришишни баҳолаш ишлари амалга оширилади. Бунда билимларни ўзлаштириш назорат килишининг янги, прогрессив механизмларини киритадиган рейтинг тизимидан самарали фойдаланиш назарда тутилган.

Ўргатувчи тизимдан ўқув жараёнида фойдаланиш тартиби қуйидагичадир:

- Ўргатувчи тизимни ишга туширгач, ўқитиладиган мавзулар рўйхатидан керакли мавзу танланади;
- танланган мавзунинг режа бўйича назарий баённомаси ва идентив ўқув мақсадлари келтирилади(бунда тескари - алоқа ҳам назарда тутилган);
- мақсадларни амалга оширувчи назорат топшириқлари келтирилади (тескари алоқа);
- амалдаги рейтинг тизими ёрдамида талабанинг мавзуни ўзлаштириш даражаси аниқланади;
- талабанинг хошишига қараб ўргатувчи тизим билан қайта ишлаш таъминланади.

References:

1. Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном процессе. - М: Знание, 1989 - 80 с.
2. Фарберман Б.Л. Илғор педагогик технологиялар. Рисола. Т., "Фан",2000
3. Negmatulloev, Z., Abduraximov, D., Allayorov, S., & Adilov, A. (2023). MATHCAD MUHITIDADA DASTURLASH. Евразийский журнал технологий и инноваций, 1(5 Part 2), 41-45.
4. Abduraximov, D., Taniberdiyev, A., Monasipova, R., & Ismatillayev, A. (2023). O 'QITUVCHINING INNOVATSION FAOLIYATGA TAYYORLASH METODLARI. Евразийский журнал технологий и инноваций, 1(5 Part 2), 123-127.
5. Abduraximov, D., Taniberdiyev, A., Monasipova, R., & Ismatillayev, A. (2023). AXBOROT TECHNOLOGIYALARI FANLARIDA DARSDAN TASHQARI MASHG 'ULOTLARNI TASHKIL QILISH. Евразийский журнал технологий и инноваций, 1(5 Part 2), 96-103.
6. Абдурахимов, Д. А. (2016). Прогнозирование развития регионов Узбекистана. Молодой ученый, (21-1), 2-4.
7. Kornilov, G. P., Abdulvelev, I. R., Logunova, O. S., Kalandarov, P. I., Tursunov, O., Kodirov, D., & Abdurakhimov, D. (2022, December). Electric power supply of steel producing companies: Schematic design solutions to improve reliability of power grids. In AIP Conference Proceedings (Vol. 2686, No. 1). AIP Publishing.

8. Abduraximov, D., & Baxodirov, M. (2022). TA'LIMNI AXBOROTLASHTIRISHDA ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALARI IMKONIYATLARIDAN FOYDALANISH. Science and innovation, 1(B7), 1529-1534.
9. Абдурахимов, Д. Б. (2022). АХБОРОТЛАШГАН ЖАМИЯТДА ИНТЕРНЕТДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ИЖОБИЙ ВА САЛБИЙ ОҚИБАТЛАРИ. Экономика и социум, (1-1 (92)), 287-292.
10. Abduraximov, D. B. (2019). FEATURES OF THE USE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS. Bulletin of Gulistan State University, 2020(2), 28-33.
11. Turdibekovich, N. Z. (2021). Issues of the Appearance of Vibration in Waters of Jizzakh Reservoir. Design Engineering, 481-486.
12. Abduraximov, D. B. Text of lectures on economic informatics. Gulistan 2008.
13. Abduraximov, D., Adilov, A., & Baxodirov, M. (2023). RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR IMKONIYATLARIDAN TA'LIMDA SAMARALI FOYDALANISH. Евразийский журнал технологий и инноваций, 1(6), 41-45.
14. Abduraximov, D., Adilov, A., & Baxodirov, M. (2023). RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR IMKONIYATLARIDAN TA'LIMDA SAMARALI FOYDALANISH. Евразийский журнал технологий и инноваций, 1(6), 41-45.
15. Abduraximov, D., & Baxodirov, M. (2022). USING THE CAPABILITIES OF MODERN INFORMATION TECHNOLOGIES IN INFORMATIZATION OF EDUCATION. Science and Innovation, 1(7), 1529-1534.
16. Doniyor o'g'li, B. M. PROGRAMMING METHODOLOGY FOR GRAPHICS PROBLEMS IN PYTHON. Pedagogika, 36.
17. Абдураимов, Д. Э. Ў., Норматова, М. Н., & Монасипова, Р. Ф. (2021). ЛИБМАН ТИПИДАГИ ИТЕРАЦИН УСУЛНИ ЭЛАСТИКЛИК НАЗАРИЯСИ МАСАЛАСИГА ҚЎЛЛАШНИНГ МАТЕМАТИК МОДЕЛИ. Science and Education, 2(1), 15-20.
18. Абдураимов, Д. Э. Ў. (2021). Малика Норкуловна Норматова, and Рената Фидановна Монасипова." ЛИБМАН ТИПИДАГИ ИТЕРАЦИН УСУЛНИ ЭЛАСТИКЛИК НАЗАРИЯСИ МАСАЛАСИГА ҚЎЛЛАШНИНГ МАТЕМАТИК МОДЕЛИ.". Science and Education, 2, 15-20.
19. Monasipova, D. A. A. T. R. A. Ismatillayev.(2023). INCREASING THE EFFICIENCY OF ORGANIZING LESSONS.
20. Mavlonov, S., & Monasipova, R. (2023). ELEKTRON TA'LIM MUHITIDA AXBOROT XAVFSIZLIGINI O 'QITISHDA TADQIQOTLAR TAHLILI. Евразийский журнал технологий и инноваций, 1(5 Part 2), 267-270.